

Rafał Wierzchanowski, *Czy jeszcze katolik? Wystąpienie z Kościoła formalnym aktem*, Warszawa 2017, ss. 384.

W ostatnich latach w Polsce coraz częściej mają miejsce wystąpienia z Kościoła katolickiego formalnym aktem. Zjawisko to jest bardzo medialne, interesuje się nim telewizja, powstają liczne publikacje, zakładane są strony internetowe. Zaciekawienie to ma najczęściej charakter sensacji, dlatego temat „dobrze się sprzedaje”. Jednak za każdą decyzją o wystąpieniu z Kościoła stoi dramat wiernego, który być może się pogubił, być może uległ presji innych osób lub środowiska... Różne są tego przyczyny.

Wystąpienie z Kościoła pociąga za sobą konkretne skutki. Każdy taki akt jest bowiem równocześnie przestępstwem apostazji, a za nią prawodawca kościelny przewidział karę ekskomuniki *latae sententiae* (KPK, kan. 1364 §§ 1–2). Zatem kara ta zaciągana jest jakby automatycznie, w tym przypadku z chwilą wystąpienia. Można więc pytać: czy taki katolik nadal pozostaje katolikiem? A jeśli tak, to jak wygląda jego prawna sytuacja w Kościele? Tymi kwestiami zajął się w swojej publikacji ks. dr Rafał Wierzchanowski. Książka ta jest poszerzoną wersją pracy doktorskiej obronionej na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w styczniu 2017 roku.

Publikację rozpoczyna spis treści (s. 5–7), po nim następuje wykaz skrótów (s. 8–10). W całość rozważań wprowadza *Przedmowa* (s. 11–13) autorstwa ks. prof. dr. hab. Henryka Stawniaka. To jakby recenzja tej pracy, podkreślająca jej wysoki poziom merytoryczny i metodologiczny. Dalej we *Wstępie* (s. 15–21) Autor przybliży ogólne kwestie dotyczące rozważanej materii. Przede wszystkim formułuje następujące pytania: „Jaki wpływ na pozycję prawną katolika ma zerwanie więzów jedności? Co stanowiło *ratio legis* wprowadzenia klauzul zwalniających do Kodeksu z 1983 roku? Czy wyjątki te rzeczywiście odpowiadały nauce Vaticanum II? Czym jest formalny akt wystąpienia z Kościoła katolickiego? Jak należy interpretować akt apostazji dokonany wobec przedstawiciela władzy cywilnej? Czy treść dokonanej nowelizacji ma wystarczające oparcie w motywach przedstawionych w m.p. *Omnium in mentem*? Czy zobowiązanie ex-katolików do zachowania ustaw czysto kościelnych, w tym dotyczących formy kanonicznej, nie stoi w sprzeczności z naturalnym prawem do zawarcia małżeństwa oraz zasadami wolności religijnej? Czy ustawodawca kościelny, obejmując apostatów przeszkodą *disparitas cultus* i zakazem *mixta religio*, nie stawia przed nimi

warunków, które *de facto* nie są możliwe do spełniania (rękojmie)? Jakie nowe rozwiązania można zaproponować w aktualnie obowiązującym systemie prawnym?” (s. 17). Odpowiedź na powyższe pytania stanowi treść tej publikacji. Można więc za Autorem powiedzieć, że „celem tej pracy będzie określenie wpływu formalnego aktu wystąpienia z Kościoła na pozycję prawną katolika” (tamże). Ze wstępu dowiedzieć się także można o źródłowych podstawach prezentowanych badań, o istniejącej literaturze na ten temat, tak polskiej, jak i obcojęzycznej, o zastosowanych w pracy metodach badawczych; zawiera on ponadto krótki opis poszczególnych rozdziałów. To wszystko świadczy o solidnym, naukowym warsztacie.

Ks. Wierzchanowski materię wykładanego zagadnienia zawarł w czterech rozdziałach. Pierwszy zatytułowany został *Przynależność do Kościoła i prawo małżeńskie* (s. 23–111). Rozważania te skupiają się na teologiczno-prawnym wymiarze przynależności do Kościoła katolickiego oraz warunkach zachowania pełnej łączności ze wspólnotą wiernych. To ważny fundament badań, gdyż żeby mówić o wystąpieniu z Kościoła, najpierw należy zaakcentować wejście do niego, co dokonuje się poprzez przyjęcie chrztu i skutki z tego wynikające. Dalej, Autor prezentuje przewidziane przez prawo kanoniczne formy porzucenia wiary i Kościoła oraz ich wpływ na pozycję prawną katolika. Szczególną uwagę zwraca na skutki, jakie wywoływało wystąpienie z Kościoła katolickiego poprzez formalny akt, dotyczące prawa małżeńskiego. Cenne w tym rozdziale są odwołania do tekstów roboczych sporządzonych przez grupy konsultorów pracujących nad nowym Kodeksem, przez co studium to staje się jeszcze bardziej źródłowe i w ten sposób lepiej obrazujące rozważane kwestie.

Rozdział drugi to *Actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica – interpretacje i wyjaśnienie* (s. 113–200). Dotyczy on głównie prawnej natury formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego. W doktrynie katolickiej oraz w orzecznictwie trybunałów kościelnych wytworzyły się z czasem różne kierunki interpretacyjne tego aktu w kontekście zdarzeń, które powodują apostazję. Autor dokonał również szczegółowej analizy listu okólnego Papieskiej Rady Tekstów Prawnych z 13 marca 2006 roku, w którym podała ona prawne wymogi zaistnienia i stwierdzenia formalnego aktu odstępstwa. To kluczowy dokument, będący podstawą do opracowania procedury wystąpienia z Kościoła katolickiego w poszczególnych Kościołach partykularnych. Interesującą kwestią w tym rozdziale są także odniesienia do orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego i decyzji wydawanych

przez Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych w Polsce, co w ostatnich latach powodowało ożywioną publiczną dyskusję.

Trzeci rozdział nosi tytuł *Motu proprio Omnium in mentem Benedykta XVI – istota i motywy nowelizacji* (s. 201–259). Tutaj ks. Rafał Wierzchanowski zaprezentował tę część papieskiego dokumentu, która dotyczy nowelizacji prawa małżeńskiego, gdyż to ono ma związek z formalnym aktem wystąpienia z Kościoła. Szczegółowej analizie poddał więc prawne motywy tej nowelizacji, przedstawił zagadnienie relacji poziomu osobistej wiary do sakramentu małżeństwa oraz właściwej intencji nupturienta, który wystąpił z Kościoła. Dalsze kwestie to rozważania o małżeństwach zawartych przed wejściem w życie tego dokumentu, gdyż należy pytać, czy są one ważne bez zachowania formy kanonicznej lub uzyskania dyspensy od przeszkody różnicy religii. Jakby uzupełnieniem treści papieskiego dokumentu jest pismo F. Coccopalmerio, przewodniczącego Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, który zwraca szczególną uwagę na potrzebę ukazania jedności między kontraktem i sakramentem. Dla pełności obrazu również ten dokument został w recenzowanej publikacji poddany analizie.

Ostatni, czwarty rozdział to *Ku przyszłości i de lege ferenda* (s. 261–314). Ta część badań rozpoczyna się od podania przyczyn, dla których prawodawca kościelny zobowiązuje katolików do zachowania ustaw czysto kościelnych pomimo ich wystąpienia z Kościoła. Autor przeprowadza tutaj swego rodzaju apologetykę polegającą na odrzuceniu zarzutów, jakoby Kościół katolicki poprzez nowelizację prawa małżeńskiego łamał niezbywalne prawo każdego człowieka do zawarcia małżeństwa, naruszając w ten sposób wolność religijną, tak akcentowaną przez Sobór Watykański II. Dyskusja ta nie ma jednak wymiaru wyłącznie negatywnego, gdyż ks. Wierzchanowski wyraźnie zaprezentował prawno-eklezyjologiczny fundament, na którym prawodawca oparł obowiązek zachowania ustaw czysto kościelnych przez tych, którzy formalnym aktem wystąpili z Kościoła katolickiego. Dodatkowo zawarte są tutaj rozważania na temat formy kanonicznej, co wydaje się tym bardziej konieczne, że ekskatolicy na nowo zostali zobowiązani do jej zachowania. Niezwykle cenne są także postulaty *de lege ferenda*, związane zwłaszcza z kwestiami przeszkody różnej religii i zakazem małżeństw mieszanych, ze szczególnym podkreśleniem rękojmi.

Warte zauważenia jest to, iż po każdym rozdziale Autor zamieszcza wnioski, będące osobnym punktem. To nie zdawkowe podsumowania rozważanych treści, ale konkretne zaakcentowanie najważniejszych kwestii, podanych w punktach, przez co stają się one jeszcze lepiej wyartykułowane.

Całość przeprowadzonego wykładu wieńczy rozbudowane do ośmiu stron zakończenie (s. 315–322), w którym Autor umiejętnie odpowiada na sformułowane przez siebie we wstępie pytania. Odpowiedzi te przyjęły postać szesnastu postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*. Część ta potwierdza doskonałą orientację Autora w opracowanym zagadnieniu i jego naukową dojrzałość. Nie unika on krytycznego spojrzenia na niektóre kwestie, proponując odważne rozwiązania. To rzadki element prac naukowych.

Kolejna część książki to bibliografia (s. 323–378), podzielona na źródła (240 pozycji) i literaturę (639 pozycji). Źródła dzielą się na mniejsze jednostki: zbiory prawa, pisma ojców Kościoła, dokumenty papieskie, akta soborowe i synodalne, dokumenty dykasterii Kurii Rzymskiej, wyroki Trybunału Roty Rzymskiej, dokumenty konferencji biskupów i biskupów diecezjalnych, ustawodawstwo i orzecznictwo cywilne. W sumie bibliografia liczy 879 pozycji, w tym większość obcojęzycznych, co bardzo podnosi walor naukowy publikacji i świadczy o erudycji jej Autora.

Całość rozważań zamyka włoskojęzyczne streszczenie (s. 379–381) oraz spis treści w tym języku (s. 382–384).

Ze względu na wyczerpujący wykład na temat wystąpienia z Kościoła formalnym aktem, jaki znajdujemy w tej książce, a jakiego nie było dotąd na polskim rynku wydawniczym, wypada polecić tę pozycję. Wśród jej pierwszych adresatów na pewno powinni znaleźć się kanoniści, gdyż jest to publikacja ściśle z prawa kanonicznego, a właśnie od nich wymaga się wiedzy potrzebnej do rozstrzygania choćby takich zagadnień jak zawarcie małżeństwa po formalnym wystąpieniu z Kościoła katolickiego. Choć to publikacja czysto naukowa, to nie tylko teoretyczna. Badania te z pewnością pomogą w zrozumieniu sytuacji prawnej osoby występującej z Kościoła, o czym musi się ona dowiedzieć od swojego proboszcza, składając oświadczenie woli o formalnym akcie wystąpienia z Kościoła. Należy także podkreślić, że ta trudna prawna materia została przybliżona w sposób bardzo przystępny i zrozumiały.

o. Marek Saj CSsR

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW